

YETİM VE KİMSESİZ ÇOCUKLARA SAHİP ÇIKALIM

Sabri Akpolat

Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Yüce Allah'ın bütün fiilleri bir hikmete, bir sebebe bağlı olarak tecelli etmektedir. O, hikmeti gereği insanları farklı imkân ve özellikte yaratmıştır. Bu sebeple toplumda zengin-fakir; kadın-erkek; hasta-sağlıklı; yetim-yetim olmayan; güçlü-zayıf... insanlar her zaman olagelmıştır. Ancak Yüce Allah, anne-baba şefkatinden mahrum ettiği yetimleri; maddî ve fizikî yönden eksik bıraktığı kimseleri dünyada yalnız bırakmamış, emirleriyle koruması altına almış ve onlar için özel hükümler vaz' etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in 21 yerinde doğrudan veya dolaylı olarak, yetimlerin gözetilmesi emredilmektedir. Bu konuda, sadece Duha ve Maun surelerine bakmak bile, yeterli bir fikir verebilir.

Kur'an-ı Kerim, Mekke'de nazil olmaya başladığı ilk yıllardan itibaren yetim meselesini ele almıştır, ilk vahiylerde Hz. Peygamber (s.a.s.)'e kendisinin de yetim olduğu hatırlatılarak yetimlere iyi muamele yapması emredilmiş,

﴿10﴾ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿9﴾ وَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿8﴾ وَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿7﴾ وَوَجَدَكَ عَانِلًا فَأَغْنِي ﴿6﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى ﴿5﴾ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنِي ﴿4﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى ﴿3﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى ﴿2﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى ﴿1﴾
وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿11﴾

"Seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola ilemedi mi? Seni ihtiyaç hâlinde bulup da zengin etmedi mi? Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeni azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat."¹

Yine, Mekke olan Fecr sûresinde:

كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿17﴾

"Siz yetime iyilik etmezsiniz."² diye bu davranış kötülenirken, Maun sûresinde yetime yapılan kötü muamele, bir nevi "dini yalanlama" olarak tavsif edilir:

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّبِّ ﴿1﴾ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ ﴿2﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿3﴾

"Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! işte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir."³

Yetime iyilik konusundaki Mekke ayetlerden bir diğerinde yetime yardım, فَلَا افْتَحَمَ الْعَقَبَةَ⁴

"zor geçidi aşmak"⁴ gibi güzel bir davranış olarak değerlendirilir.

Mekke'de nazil olan ayetlerde, daha ziyade yetime iyi muameleyi teşvik eden ve kötü muameleden de sakındıran hususlar yer alırken, Medine'de, yetimlerin himâyesi, mallarına tecavüz edilmemesi ve istikbale hazırlanmaları konularında daha kesin emirler, daha somut tedbirler ihtiva eden ayetler gelmiştir. Bu ayetlerin bazılarında, savaş gelirlerinden yetim, kimsesiz ve muhtaçlara pay ayrılması emredilmiştir⁵, Ayrıca; Nisa sûresinin 8. ayetinde, yetimler için, arkası kesilmeyen bir başka fon gösterilmektedir: Miras taksimleri.

¹ Duha, 93/6-9.

² Fecr, 89/17.

³ Maun, 107/1-3.

⁴ Beled, 98/8-16.

⁵ bkz. Enfal, 41; Haşr, 8.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

"Miras taksiminde yakınlar, yetimler ve düşkünler bulunursa, ondan, onlara da verin, güzel sözler söyleyin."⁶

Bu ayetin emrini, bir kısım âlimler nedbe hamlelerken, diğer bir kısmı da bunun mutlaka yapılması gereken bir vâcib olduğuna hükmetmişlerdir.

Yetimlerin ve kimsesiz çocukların himâyesi, bakımı çok önemlidir. Sevgiden, sıcak aile ortamından uzak olarak, sokakta kendi kendine veya çok zayıf bir ilgi ile yetişecek insanlar, mutsuz bir hayat yaşayacakları gibi, cemiyetin başına da pek çok problem çıkararak, sosyal huzuru da bozacaklardır. Bu sebeple dinimiz, onların mümkün olduğu kadar aile içerisinde barındırılmalarını ve diğer çocuklara gösterilen şefkatin, onlara da gösterilmesini emreder. Bununla birlikte, hukukî bazı sonuçlar doğuran evlâtlık müessesesini, yapay, suiistimale açık olduğu için, kabul etmez. İslâm'ın evlâtlık kurumunu kaldırması, yetim ve kimsesiz çocuklarla ilgilenilmeyeceği anlamına gelmez. Mahremiyet ile ilgili dinî prensiplere riayet etmek ve aşağıda belirteceğimiz hususlara bağlı kalmak şartıyla, çocuğu olmayan ailelerin, kimsesiz çocukları himayelerine alarak büyütmelerinde ve evlât edinmelerinde bir sakınca yoktur.

Evlâtlık kurumuna, İslamiyet öncesi Arap toplumunda da rastlanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), nübüvvetten önce eşi Hz. Hatice'nin kendisine hediye ettiği Zeyd b. Harise adlı köleyi, ailesinin satın almak istemesi üzerine azat etmiş, fakat Zeyd Peygamberimizin yanında kalmayı tercih etmiş, bunun üzerine Resûlullah onu evlât edinmiştir.

İslâm'ın ilk yıllarında eski geleneğin devamı olarak bir süre muhafaza edilen evlâtlık kurumu, Medine döneminde nazil olan Ahzab sûresinin 4. ayetiyle kaldırılmış, ardından gelen ayette de evlâtlıkların evlât edinenlere değil, asıl babalarına nispet edilmesi emredilmiştir.

Evlâtlık kurumunu yaşatan etkenlerden biri de, kimsesiz çocuklara bakım ve gözetim ihtiyacıdır. Bunlara nesebi belli olmayan çocuklar da eklenebilir. Müslümanlığın evlenmeyi kolaylaştırıp özendirilmesi, boşanmaya cevaz vermesi, gayr-i meşru birleşmelere ağır cezalar getirmesi, İslâm toplumunda evlilik dışı çocukların sayısını çok azaltmıştır. Öte yandan çocukların bakımı, İslamiyet'in özen gösterdiği konuların başında gelmektedir. Terkedilmiş çocuklarla ilgili olarak getirilen esaslar veya çocukların bakımı ve gözetimi konusunda ak-rabaya, belirli kurum ve kuruluşlara yüklenen ödevler, evlâtlık edinme kurumunun karşılaştığı ihtiyaçlara cevap verecek nitelik taşımaktadır.

Evlâtlığın nesebi evlât edinene bağlanamaz, aralarında mahremiyet meydana gelmez ve mirasçılık ilişkisi doğmaz. Ancak böyle bir uygulamada kanunî mirasçılık söz konusu olmayıp, sadece vasiyet imkanı vardır. Evlât edinen kişi, başka mirasçısı yoksa mallarının tamamını, varsa üçte birini evlâtlığına vasiyet edebilir. Üçte biri aşan kısım için mirasçılardan rızası şarttır.⁷

Yetime iyi muamele edilmesi

Dinimiz, yetimlere iyi davranılmasını emreder. Şu hadisler bu hususu açıkça ifade etmektedir: "Bir kimse, Müslümanların arasında bulunan bir yetimi alarak, yedirip içirmek üzere (evine) götürürse, affedilmeyecek bir suç işlemediği takdirde, Yüce Allah onu mutlaka cennete koyar."⁸

وَقَالَ . « هَكَذَا الْجَنَّةُ فِي الْيَتِيمِ وَكَافِلُ أَنَا » قَالَ وَ سَلَّمَ عَلَيْهِ اللهُ صَلَّى النَّبِيُّ عَنِ سَعْدِ بْنِ سَهْلٍ سَمِعْتُ الرَّقَّ وَالْوَسْطَى السَّبَّابَةَ بِإِصْبَعِهِ

"Ben ve yetimi himaye eden kimse, cennette şöylece beraber bulunacağız." buyurdu ve

⁶ Nisa, 4/8.

⁷ Aydın. M. Akif. TDV İslâm Ansiklopedisi." Evlât Edinme", 11/528-529.

⁸ Tirmizi, Birr, 14.

işaret parmağıyla orta parmağını, aralarını biraz aralayarak, gösterdi.⁹

"Kocasız kadınlarla, yoksulların işlerine yardım eden kimse, Allah yolunda cihât etmiş gibi sevap kazanır."

Râvi diyor ki, Hz. Peygamber'in: "O kimse, tıpkı geceleri durmadan namaz kılan, gündüzleri hiç ara vermeden oruç tutan kimse gibidir."¹⁰ Buyurduğunu da sanıyorum.

"Allahım! iki zayıf kimsenin, yetimle kadının hakkını yemekten herkesi şiddetle sakındırıyorum."¹¹

Peygamberimizin kendi evinden de yetim eksik olmazdı. Hz. Hatice ile evlendiğinde, Hatice validemizin ölen kocasından, Hind isminde bir erkek çocuğu vardı. Peygamberimiz o yetime kendi öz çocuğu gibi bakmış, yetiştirmişti, Yine Peygamberimiz Hz. Ümmü Seleme ile evlendiğinde, beraberinde beş yetimi vardı. Peygamberimiz ona, beraberinde yetim çocukların bulunmasının evlenmesine bir engel olmayacağını söyledi ve öylece kabul etti. Bu çocukların babası Ebû Seleme seçkin sahabilerdendi. Bir savaşta şehit olmuştu. Bu çocuklar Peygamberimizden, öz babalarını aratmayacak, hatta daha sıcak bir şefkat görmüşlerdi. Yapılan savaşlar sonunda şehit düşen sahabilerin çocukları yetim kalıyordu. Peygamberimiz bu çocuklara ayrı bir ilgi gösterir, onları yalnız bırakmaz, ihtiyaçlarını karşılardı. Bazılarını da bizzat kendi himayesine alırdı,

Ebu'd-Derdâ (r.a) rivayet ediyor: Peygamber Efendimize bir adam geldi, kalbinin katılığından dert yandı. Resûlullah (s.a.s.) ona şu tavsiyede bulundular: "Kalbinin yumuşak olmasını, ihtiyacın olan şeylere kavuşmayı ister misin? Öyle ise yetime şefkat göster, başını okşa, yediğinden ona yedir ki, kalbin yumuşasın ve muhtaç olduğun şeylere kavuşasın."¹²

Hz. Enes (r.a) rivayet ediyor: Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Namaz hususunda Allah'a karşı gelmekten sakının! Namaz hususunda Allah'a karşı gelmekten sakının! Namaz hususunda Allah'a karşı gelmekten sakının! Eliniz altında bulunanlar hususunda Allah'a karşı gelmekten sakının! Eliniz altında bulunanlar hususunda Allah'a karşı gelmekten sakının! iki zayıf hususunda Allah'a karşı gelmekten sakının: Dul kadınlar ve yetim çocuklar."¹³

Yetimin istikbale hazırlanması

Yetimin istikbale hazırlanması konusu Kur'an'da açık şekilde yer alır. Bu husus yetimin malının korunmasıyla ilgili olarak yer verilen tedbîr ve emirlerde zımnen yer ettiği gibi, bunlar dışındaki bir kısım ayetlerde de açıkça ele alınmaktadır.

وَإِن تَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ... ﴿6﴾

"Yetimleri evlenme çağına gelene kadar deneyin, onlarda rüşd (olgunlaşma) görürseniz, mallarını kendilerine verin."¹⁴

Yetimler hakkında uzunca bir pasajdan bir parça olan yukarıdaki ayet, çocukların istikbale hazırlanması konusunda önemli açıklık ihtiva eder. Zira "deneyin" diye tercüme edilen ayette zikredilen "ibtîlâ" dan maksat, çocuğun ticaret işlerini yürütüp yürütemeyeceğini kontrol etmekten ibaret değildir. Onun hayata hazırlanması, kendi kendini idare edecek hâle gelmesini sağlamaktır. Bu sebeple dinî, dünyevî ve her çeşit eğitim ve öğretim "ibtîlâ" kavramına dâhildir. Elmalılı merhum ayeti şöyle açıklar:

"Yetimleri de deneyiniz, tecrübe ile tâlim ve terbiye ediniz, iyi ve güzel yönetmeye alıştırtınız. Nihayet nikâh çağına geldikleri yâni baliğ oldukları vakit, kendilerinde rüşd hisseder, akıllarının ve terbiye-i diniyyelerinin tamam olduğunu ve kendilerini hüsn-i suretle idare ede-

⁹ Buhârî, Talâk,25, Edeb, 24.

¹⁰ Buhari, Nafakât, 1, Edeb, 25,26; Müslim, Zühd. 41.

¹¹ Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, İşretü'n-nisâ, 64, (V, 363). Ayrıca bk. İbni Mâce, Edeb, 6.

¹² Feyzü'l-Kadîr, c.1.s. 108.

¹³ Feyzü'i-Kadîr, c. 1,s. 128.

¹⁴ Nisa, 4/6.

ceklerini yakından anlarsanız, derhal mallarını kendilerine teslim ediniz."¹⁵

Yetimin ıslâhı

Yetimin terbiye, bakım, himaye gibi, her çeşit meselesine temas eden ayetlerden biri, Bakara süresinin 220. ayetidir:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَارْحَمُوا أَمْوَالَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَقْتُمْ إِنْ اللَّهُ

عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿220﴾

"Sana yetimleri sorarlar, de ki: Onların işlerini düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlarla bir arada yaşarsanız, artık onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzeltenden bozanı ayır etmesini bilir. Allah dileseydi, sizi zarara sokardı..."¹⁶

Bu ayetin daha iyi anlaşılması için iniş sebebini bilmemiz gerekmektedir. Kaynakların ittifakla belirttiklerine göre,

"Yetimlerin zulmen mallarını yiyenler, muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın çılgın ateşe yaslanırlar." mealindeki ayet nazil olduğu zaman, Müslümanlar yetimleri ailelerine dâhil etmekten korktular, mallarına bakmaktan sakındılar. Ortaya çıkan problem üzerine, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e durumu sordular ve bunun üzerine ayet-i kerime nazil oldu. Burada "ıslâh" ve "muhâlata (beraberlik)"dan maksat nedir? Islâh, dilimize de girmiş olan bu kelime, " faydalı kılmak, düzeltmek" şeklinde anlaşılmaktadır. Bu durumda ayet, "yetimlerle ilgili işlerin düzeltilmesi, faydalı hâle getirilmesi sizin için de, onlar için de hayırlıdır." mânâsını içine alır.

"Eğer onlarla bir arada yaşarsanız, artık onlar sizin kardeşlerinizdir" emri, maddî ve manevî yönden zararına olmamak kaydıyla, çocukların aile içerisinde yetiştirilmesine dikkatimizi çekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, çocukların terbiye ve bakımlarıyla ilgili olarak, anne sütüyle beslenmeleri, süt devrelerinin miktarı gibi bir kısım teferruata yer verilmiştir. Ancak; onların ailevî atmosfer içerisinde yetiştirilmesi gereğini ifade eden çok sarih emre rastlanmaz. Yukarıdaki ayet, bu emri bir vecibe olarak değil/tavsiye olarak yapmaktadır. Yani çocukların, iyilik ve yararlarına uygun olmak şartıyla, ailevî bir atmosfer içerisinde yetiştirilmesi daha hayırlıdır. Şayet ailede, istenen uygun atmosfer olmayacaksa, bunda ısrar "çocuğun salâhına" olmayacaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Müslümanların en hayırlı evi, içinde yetime iyi muamele edilenidir. Müslümanların en kötü evi ise, içerisinde yetim bulunan, fakat ona fena muamele yapılan evdir."¹⁷

Yetimin malının korunması

Çocuğun hayata hazırlanması konusunda, Kur'an-ı Kerim'de üzerinde önemle durulan konulardan biri de, çocuğun malının korunmasıyla ilgilidir. Kur'an bu konuyu, yetimle ilgili bahiste ele almıştır, İslâm'dan önce Arap toplumunda, yetimlerin mallarından velileri istediği gibi tasarruf etmekte, gasp edercesine serbestçe harcamaktaydılar. Kur'an-ı Kerim yetimle ilgili diğer birçok uyanlardan başka, onların mallarının korunması hususunu da mükerrer ayetlerde özel olarak ele almış, korunması, artırılması ve belli bir disipline göre harcanması için direktifler vermiş, bunlara uymayanlar için ağır tehditlerde bulunmuştur:

وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿2﴾

"Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helali haramla) değişmeyin. Onların

¹⁵ Hak Dini Kur'an Dili, a 2, s. 1292-1293.

¹⁶ Bakara 2/220.

¹⁷ Feyzü'l- Kadir, c. 3, s. 484.

mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır."¹⁸

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

"Yetimlerin zulmen mallarını yiyenler, muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın çılgın ateşe yaslanırlar."¹⁹

Hz. Peygamber (s,a.s.) şöyle buyurmuşlardır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُؤْبِقَاتِ ». قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ قَالَ « الشِّرْكُ بِاللَّهِ وَالسِّحْرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ الرِّبَا وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الرَّخْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ ». .

"Siz (fertlerin ve milletlerin mahvolmasına sebep olan) helak edici yedi günahtan sakınınız!" Ashab-ı Kiram: "Yâ Rasûlellah! Bunlar hangileridir?" diye sorunca, Peygamberimiz:

"Allah'a şirk (ortak koşmak), büyü yapmak, Allah Teâlâ'nın öldürülmesini haram kıldığı kimseyi öldürmek-haklı olarak öldürülen müstesna-; tefecilik; yetim malı yemek; düşman ile savaşırken kaçmak; evli ve hiç bir şeyden haberi olmayan namuslu bir kadına zina isnâd ve iftira etmektir"²⁰ buyurmuşlardır.

Yetimin evlendirilmesi

Yetimle ister velî bizzat evlensin, isterse yakınıyla evlendirsin, her durumda bu muamele, yetimin haksızlığa uğratılmaması şartına bağlanmıştır. Nisa sûresi'nde özellikle velînin yetimle şahsen evlenmesi durumunda, bu hususa dikkat çekilir:

وَأَنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُفْسِدُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِمَّنِّي وَتِلْكَ أَرْبَاعٌ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةٌ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا

"Eğer velîsi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle, onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz. Eğer o kadınlar arasında da adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha hayırlıdır."²¹

Kimsesizlerin kimsesi olmak, sevgi ve şefkate muhtaç yetim ve kimsesiz çocuklara merhametle davranmak, insanlık ve Müslümanlık görevimizdir. Cennette, Kâinatın Efendisiyle beraber olmanın yolu da, onlara iyi muamele etmekten geçmektedir. Yetimlerine ve kimsesizlerine sahip çıkmayan toplumlar, hem yaratıcıya karşı görevlerini ihmal etmiş, hem de toplumsal huzuru baltalamışlardır.

¹⁸ Nisa, 4/2.

¹⁹ Nisa, 4/10.

²⁰ Müslim, İman, hadis no. 253.

²¹ Nisa, 4/3.